

Şeyh Alî El-Bistâmî'nin (Musannifek) “*Hakâiku'l-İmân Li-Ehli'l-Yakîn Ve'l-İrfân*” Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme

A Review of The Work of Sheikh Alî Al-Bistâmî (Musannifak) Named “*Hakâiku'l-İmân Li-Ehli'l-Yakîn Ve'l-İrfân*”

Ümit Karaver¹

Öz

XV. yüzyılın önemli simalarından biri olan, Horasan'dan diyar-ı Rum'a gelen Şeyh Alî el-Bistâmî Musannifek'in (ö. 875/1470) tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, tasavvuf, nahiv, belâgat konularında, telif, şerh ve haşiye olmak üzere kırka yakın eseri bulunmaktadır. Yazma halinde bulunan eserlerinin birçoğu henüz tahkik ve tercüme edilmemiştir. Bir kısım eserlerinin nüshalarına ise henüz ulaşılamamıştır. Musannifek'in nüshası yeni fark edilen eserlerinden biri de 841/1437 senesinin başlarında Herat'ta iken Farsça olarak kaleme aldığı, İslâm, imân ve ona müteallik olan hususları ihtiva eden, *Hakâiku'l-îmân li-ehli'l-yakîn ve'l-irfân* adlı eseridir. Çalışmamızda 2015 yılında Bursa İnebey Kütüphanesinde bir nüshasına ulaşılan bu eser ile ilgili genel bilgiler verilmiş; ardından muhtevası, metodu, kaynakları ve nüshası ile ilgili bilgiler okuyucunun istifadesine sunulmuş ve tanıtımı yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Alî el-Bistâmî Musannifek, Hakâiku'l-îmân, Farsça, Fıkıh, Tasavvuf, Nüsha, Bursa İnebey Kütüphanesi

ABSTRACT

Sheikh Alî al-Bistâmî Musannifak (d. 875/1470), one of the important figures of the 15th century, coming from Horasan to Anatolia, has written about forty books on the themes of *tafsir*, *hadith*, Islamic law (*fiqh*), kalam, Sufism, syntax, rhetoric, compilation, *sharh*, and *hashiyah*. Many of his existing manuscripts have not yet been reviewed and translated. Some copies of his manuscripts have not even been discovered yet. One of Musannifek's recently discovered manuscripts is *Hakâiku'l-îmân li-ehli'l-yakîn ve'l-irfân*, which he wrote in Persian early in the year 841/1437 when he was in Herat. It covers the subject of Islâm, faith, and related topics. In our work, a copy of this manuscript, attained in Bursa İnebey Library in 2015 has been thoroughly examined by considering the name, author, the reason for writing, the date of its writing, sources, content, methodology, and the existing copy. The findings are presented for the review of the reader.

Keywords: Sheikh Alî al-Bistâmî Musannifak, Islamic Law (*fiqh*), Sufism, Persian, Hakâiku'l-îmân, Bursa İnebey Library

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ümit Karaver (Doktor),

Tahtakale Emniyet Han Mescidi İmam-Hatibi,

İstanbul, Türkiye

E-posta: umitkaraver@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-0908-8638

Başvuru/Submitted: 08.06.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested:

18.07.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:

26.07.2021

Kabul/Accepted: 27.07.2021

Atıf/Citation: Karaver, Ümit. Şeyh Alî El-Bistâmî'nin (Musannifek) “*Hakâiku'l-İmân Li-Ehli'l-Yakîn Ve'l-İrfân*” Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme. *İslam Tetkikleri Dergisi-Journal of Islamic Review* 11/2, (Eylül 2021): 723-750. <https://doi.org/10.26650/iuitd.2021.949823>

EXTENDED ABSTRACT

Sheikh Ali b. Macduddin al-Shahrudi al-Bistami was born in Khorasan in 803/1400. He is famous under the nickname Musannifak. Sheikh Ali al-Bistami is one of the most interesting personalities of the 15th century. Musannifak, one of the grandchildren of Fahreddin-i Razi (d. 606/1209), lived most of his life in this geography. Musannifak, who continued his education, training, and writing the books in the Shahrud-Bistam and Herat triangle, also exercised military and administrative duties. Musannifak, who had close relations with Sultan Shahruh (d. 850/1447), visited the land of Rum (Anatolia) many times.

Musannifak, who was competent in Islamic sciences in *tafsir*, *hadith*, *kalam*, mysticism, grammar and rhetoric, was also competent in *fiqh*. In Shafi'i *fiqh*, his teacher was Abdulaziz b. Ahmed b. Abdulaziz al-Abhari. Musannifak received permission from this teacher on *fiqh*. In Hanafi *fiqh*, his teacher was Muhammad b. Muhammad Ala. Musannifak also has a license from this teacher. The most important influence on Musannifak in matters of ethics and manners was Ruknuddin al-Hafi, whom he calls "my sheikh, my master" and whom he describes as "the owner of sharia, tariqa and truth".

Musannifak wrote an annotation of Burhanüşşerîa's *Vikâyetü'r-rivaye*, one of the important sources of the Hanafi sect, in 838-839/1434-1435 while he was in Herat. He also commented on the *al-Hidaye* book of Merginani (d. 593/1196). Moreover, while Musannifak was still in Herat in 844/1441, he wrote a commentary on the work titled *Muhtasaru'l-Vikaye (en-Nukāye)* by Burhanüşşerîa's grandson, Ubeydullah al-Hanafi (d. 747/1346).

We can assume that Musannifak was a member of the Hanafi sect, considering that most of the sources he uses on *fiqh* issues are Hanafi *fiqh* books. Moreover, he gives priority to the views of Hanafi Imam Azam. He also included some of the fatwas and opinions of Imam Shafii in his work because he found the views of Imam Shafii correct on some issues. Musannifak, who is understood to have a wide accumulation in *fiqh*, *kalam* and mysticism, took into account the needs of the Hanafi-Shafi'i population in the region where he lived. He anticipated writing a Persian work containing the subjects of faith, belief, and worship. For this purpose, he wrote the work *Hakâiku'l-İmân li-ehli'l-yakîn ve'l-İrfân*.

In the first part of his work, which he wrote in five parts, the author deals with faith, what is believed and the issues related to it. In the second part, the five basic principles of Islam (*kalima-i shahada*, prayer, *zakat*, fasting, and pilgrimage) and their wisdom are discussed; the third part considers the *fards* of the *ghusl* called great cleaning; and in the fourth part, the *fards* of ablution called minor cleaning are reviewed. In the fifth and final chapter, he talked about the *fards* and *wajibs* of prayer. Musannifak also provided extensive explanations in the sub-titles.

Considering the needs of the people in his region, the author covered the five basic principles of Islam (*Kelime-i shahada*, prayer, *zakat*, fasting and pilgrimage). He studied creed and *fiqh* with its philosophical and mystical aspects. In addition, he explained the multi-layered structure

of issues related to faith and Islam in a language that everyone could understand. Due to its importance, he focused on the subjects of the catechism such as *wudu*, *ghusl*, and prayer.

A copy of the work, which we could only know by name until 2015, was discovered by Mehmet Arıkan, a research assistant at Istanbul Medeniyet University in the Bursa İnebey Library. The work, together with its Persian text and Turkish translation, was published in 2021 by Ketebe Publishing House under the title “Truths of belief for the people of knowledge and wisdom.”

There are, as yet no academic studies on this work, which leaves many open questions about it. This article includes information about the content, method, and sources of the work. The work, which has been evaluated from several different perspectives, will be introduced to the world of science.

Keywords:

Sheikh Alî al-Bistâmî, Musannifak, *Hakâiku 'l-îmân li-ehli 'l-yakîn ve 'l-irfân*, Islamic Law (*fiqh*), sufizm, *kalam*, Bursa İnebey Library, manuscript.

"İlâhî! Yüce makam sahibi erlerin hürmetine, seherlerde uyanık kalanların izzetine, bu dergâhın yakınlarının bereketine, yanık ve yakıcı bir âha sahip olan seçkinlerin yüzü suyuna, bu hakiri bu yolun salikleri cümlesine ve uyanmış sarhoşların zümresine ilhak eyle. Gaflet uykusundan, gurur ve kibir sarhoşluğundan halâs eyle." (Âmin)
(Musannifek, Herât, 841/1437)

Giriş

803/1400 senesinde Horasan'da dünyaya gözlerini açan Musannifek lakabıyla meşhur Şeyh Ali b. Mecdüddîn eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, XV. asrın ilgi çekici şahsiyetlerinden biridir. Fahreddîn-i Râzî'nin (ö. 606/1209) torunlarından olan Musannifek hayatının büyük bir kısmını bu coğrafyada sürdürmüştür. Şâhrûd-Bistâm ve Herât üçgeninde eğitim, öğretim ve telif faaliyetlerini sürdüren Musannifek ayrıca askeri ve idari görevlerde de bulunmuştur. Sultan Şâhruh'la (ö. 850/1447) yakın ilişkileri olan Musannifek, diyar-ı Rum'a pek çok kez gelip gitmiştir.

İslâmî ilimlerin tefsir, hadis, kelim, tasavvuf, nahiv ve belagat konularında yetkinliği olan Musannifek'in fıkıh konusunda da behre sahibi olduğunu söyleyebiliriz. Şâfiî fikhını hocası Abdülazîz b. Ahmed b. Abdülazîz el-Ebherî'den okuyan Musannifek, bu hocasından icâzet almıştır. Hanefî fikhını ise hocası Muhammed b. Muhammed Alâ'dan okuyan Musannifek'in bu hocasından da icâzeti bulunmaktadır.¹ Musannifek'in ahlâk ve âdâb konularında kendisinden etkilendiği en önemli isim ise "Şeyhim, üstadım" dediği, "şeriat, tarikat ve hakikat sahibi" diye nitelediği Ruknü'l-mille ve'd-din el-Hâfi'dir.²

Musannifek, Herat'ta bulunduğu 838-839/1434-1435 senelerinde Hanefî mezhebinin önemli kaynaklarından Burhanüşşerîa Mahmûd b. Sadrüşşerîa el-Evvel Ubeydullah el-Mahbubî'nin *Vikâyetü'r-rivâye* adlı eserine şerh yazmış, yine Ebü'l-Hasen Burhânüddin Ali b. Ebi Bekir el-Merğînânî'nin (ö. 593/1196) *el-Hidâye* kitabını şerh etmiştir. Ayrıca Musannifek, 844/1441 yılında yine Herat'ta iken, Burhanüşşerîa'nın torunu Sadruşşerîa Ubeydullah el-Hanefî'nin (ö. 747/1346) *Muhtasarü'l-Vikâye (en-Nükâye)* adlı eserine bir şerh kaleme almıştır.

Fikhî konularda kullandığı kaynakların büyük bir kısmının Hanefî usûl ve fûru kitabı olmasından ve İmâm-ı Âzam'ın görüşlerine öncelik vermesinden hareketle Hanefî mezhebine mensup olduğunu³ düşündüğümüz Musannifek, eserlerinde İmâm-ı Şâfiî'nin fetva ve görüşlerine

1 Şeyh Ali b. Mecdiddîn Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî (Musannifek), *Tuhfetü'l-vüzerâ/Tuhfe-i Mahmûdî*, Müellif Hattı (İstanbul: Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, 1342), 104a.

2 Şeyh Ali b. Mecdiddîn eş-Şâhrûdî el-Bistâmî (Musannifek), *Kitâbü's-şifâ fi tefsîri kelâmillâhi'l-münzel mine's-sema* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, 51), 7a.

3 Musannifek, "*Kurban bize göre vaciptir, eş-Şâfi'ye -Allah ondan razı olsun- göre ise sünnet-i müekkededir.*" demek suretiyle amelde Hanefî olduğunu söylemektedir. Bk. Şeyh Ali b. Mecdüddîn eş-Şâhrûdî el-Bistâmî (Musannifek), *Kitâbu'l-hudûd ve'l-ahkâm* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 668), 44b.

de yer vermiştir. Bazı meselelerde İmâm-ı Şâfiî'nin görüşlerini isabetli bulmuştur.⁴ Fıkıh, kelim ve tasavvuf konularında geniş bir müktesebatı olduğu anlaşılan Musannifek, yaşadığı coğrafyadaki Hanefî-Şâfiî nüfusun ihtiyaçlarını dikkate alarak; imân, itikad ve ibadet konularını ihtiva eden Farsça bir eser kaleme almayı düşünmüş, bu amaçla *Hakâiku'l-îmân li-ehli'l-yakîn ve'l-irfân* adlı eserini yazmıştır.

2015 yılına kadar sadece isminden haberdar olduğumuz eserin bir nüshası, İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olan Mehmet Arıkan tarafından Bursa İnebey Kütüphanesi, Hüseyin Çelebi, nr. 136'da bulunan bir mecmuanın içerisinde fark edilmiştir. Eser, 2021 yılında Ketebe Yayınları tarafından Farsça metni ve Türkçe tercümesi ile birlikte *Yakîn ve İrfân Ehli İçin İmân Hakikatleri* adıyla yayımlanmıştır.⁵

Hakkında pek çok soru işareti olan bu eserle ilgili akademik bir çalışma bulunmamaktadır. Makalemizde, eserin muhtevası, metodu ve kaynakları ile ilgili bilgiler verilecektir. Farklı açılardan değerlendirilecek olan eser ilim dünyasına tanıtılacaktır.

1. Genel Bilgiler

Çalışmamıza konu olan eserin adının ne olduğu, yazıldığı tarih gibi konularda kesin bilgilere sahip değiliz. Bu sebeple çalışmamızda öncelikle bu konularda ulaştığımız yeni bilgi ve belgelerle bazı iddialarda bulunacağız. Ayrıca müellifin eseri neden yazma gereği duyduğu sorusunun cevabını arayacağız.

1.1. Eserin Adı

Eserin ismi elimizdeki nüshasının mukaddimesinde *Hakâiku'l-îmân li-ehli'l-yakîn ve'l-irfân* şeklinde kaydedilmiştir. Nüshanın 1a sayfasının sol üst köşesinde bulunan -muhtemelen müellifin nüshasından alınan- notta da eserin ismi *Hakâiku'l-îmân li-ehli'l-yakîn ve'l-irfân* şeklinde kayıtlıdır. Ayrıca müellif, 845/1442 yılında kaleme aldığı *Mesnevî* şerhinde bu esere atıf yapmaktadır. *Mesnevî* şerhinin müellif hattı olduğunu düşündüğümüz iki nüshasında⁶ da eserin ismi "*Hakâiku'l-îmân*" şeklinde kayıtlıdır. Öte yandan müellifin, hayatı ve eserlerine dair pek çok bilgiyi içeren, 861/1457 senesinde kaleme aldığı *Tuhfe-i Mahmûdi/Tuhfetü'l-vüzerâ* adlı eserinin biri müellif nüshasında⁷ diğeri de müellifin nezaretinde istinsah edilmiş nüshasında⁸ bu

4 Detaylı bilgi için bk. Şeyh Ali b. Mecciddîn Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî (Musannifek), *Hakâiku'l-îmân li-ehli'l-yakîn ve'l-irfân* (Bursa: İnebey Kütüphanesi, Hüseyin Çelebi, 136/4), 190b-192a-b; Musannifek, *Şerhu'l-Hidâye*, Müellif Hattı (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1966), 52b.

5 Şeyh Ali el-Bistâmî (Musannifek), *Hakâiku'l-îmân li-ehli'l-yakîn ve'l-irfân/Yakîn ve İrfân Ehli İçin İmân Hakikatleri*, tercüme ve tahkik: Ümit Karaver-Muhammed Takî Hüseyinî (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021).

6 Bk. Şeyh Ali b. Mecciddîn Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî (Musannifek), *Şerh der bazı âyeti'l-Mesnevî*, Müellif Hattı (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa, 604), 94b; Musannifek, *Şerhu evâilî'l-Mesnevî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2706), 78b:

(وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون) [سورة الذاریات: 51/56] ... زیرا که مراد از عبادت معرفة مع التصدیق است. زیرا که مجرد معرفت بی تصدیق کافی نیست. زیرا که این معرفه مجرد کفار را هم حاصل بوده است. و ما تحقیق این مسئله را در حقائق الایمان کرده ایم.

7 Musannifek, *Tuhfetü'l-vüzerâ* (Emanet Hazinesi, 1342), 104b.

8 Şeyh Ali b. Mecciddîn Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî (Musannifek), *Tuhfetü'l-vüzerâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2855), 122a.

eser "*Hadâiku'l-îmân*" şeklinde kayıtlıdır. Bu farklılık ile ilgili aklımıza gelen birinci ihtimal, müellifin eserin ismini yanlış kaydetmiş olmasıdır. İkinci ihtimal ise müellif, eserin ismi ile ilgili bir değişiklikte bulunmuş olabilir. Biz eserin isminin, kitabın birinci babının birinci faslı olan "*Hakikatü'l-îmân/İmân'ın Hakikati*" başlığından, muhtevastan ve nüshasındaki kayıttan hareketle *Hakâiku'l-îmân li-ehli'l-yakîn ve'l-irfân* şeklinde kaydedilmesinin daha doğru olacağını düşünüyörüz. Bu nedenle tercihimizi başlıkta da bu yönde kullandık.

1.2. Müellifi

Eserin müellifi, Şeyh Alî b. Mecdiddîn Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî'dir.⁹ Eserin mukaddimesinde ve hâtimesinde müellif ismini Şeyh Alî b. Mecdiddîn eş-Şâhrûdî el-Bistâmî şeklinde kaydetmiştir.¹⁰ Asıl ismi Şeyh Alî olan müellif, bir rivâyete göre küçük yaşlarda eser telifine başladığından dolayı Farsça'da "küçük yazar" manasına gelen "Musannifek" lakabı ile şöret bulmuştur.¹¹ Ancak görebildiğimiz kadarıyla müellif bu lakabı hiç kullanmamıştır. Taşkoprîzâde'nin rivayetine göre Musannifek, 875/1470 yılında İstanbul'da vefat etmiş ve Eyyûb Sultan mezarı civarında defnedilmiştir.¹²

1.3. Yazılış Tarihi

Musannifek, **Tuhfe-i Mahmudî/Tuhfetü'l-vüzera** adlı eserinde, **Hakâiku'l-îmân** kitabını 839/1435 senesinde tasnif ettiğini söylemiştir. Diğer taraftan elimizdeki nüshanın mukaddimesinde ve hâtimesinde -eğer müstensihten kaynaklı bir hata yoksa- Musannifek'in eserine 841/1437 senesinin başlarında Herat'ta başladığı ve aynı sene içerisinde bitirdiği kayıtlıdır. Buradan hareketle Musannifek **Tuhfe**'sinde eserin tarihini karıştırmış olabilir. Yahut eserin başka bir nüshasının tarihini kastediyor olabilir.

Ayrıca nüshanın 1a sayfasının sol üst köşesinde bulunan -muhtemelen müellifin nüshasından kaydedilen- notta, eserin 843/1439 senesinde Tokat'ta yazıldığına dair bir kayıt da bulunmaktadır.¹³ Buradan hareketle Musannifek 841/1437 yılında Herat'ta yazdığı eseri, 843/1439 yılında Tokat'ta ikinci kez istinsah etmiş olduğu söylenebilir.

1.4. Yazılış Sebebi

Sultan Şâhruh'un sır kâtibi olan müellif, diplomatik misyonlu görevleri dolayısıyla yaşadığı coğrafyanın dışına seyahatlerde bulunmuştur. İlmî faaliyetlerini aralıksız sürdüren Musannifek,

9 Musannifek'in hayatı ve eserleri ile ilgili geniş bilgi için bk. Ümit Karaver, *Musannifek'e Nisbet Edilen 'Avâmî-i Atik' Şerhi (Tahkik ve Tahlit)* (İstanbul: Kitâbi, 2019), 51-98.

10 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 152a.

11 Ahmed Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân'dan Aşıkpaşazâde Tarihi* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332), 166; Taşkoprîzâde Ebü'l-Hayr İsmâduddin Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi'ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye*, thk: Ahmed Subhi Furat (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1405/1985), 163; Cenâbi, Mustafa b. Hasan b. Sinan, *Târih-i Cenâbi* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 3100), 317b; Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih* (İstanbul: Tabhane-i Amire, 1279), 2/491.

12 Taşkoprîzâde, *Şekâik*, 165.

13 Kayıt şöyledir:

كتاب «حقائق الإيمان لأهل اليقين والعرفان» صنّفه الفقير الحقير شيخ علي بن مجد الدين الشاه رودي البسطامي، ختم الله عاقبته الحسنى ورزقه الفوز بسعادة الأخرة والأولى. كتبه في شهر سنة ثلاث أربعين وثمانمائة بمقام طفاة روم.

seyahatlerinde eser istinsahı, okuma ve notlandırma gibi çalışmalarını devam ettirmiştir. Ayrıca merak ve tecessüs kabiliyeti yüksek olan müellif, bulunduğu ortama dair gözlemlerde bulunmuştur.

Eserin yazıldığı 841-843/1437-1439 tarihleri Musannifek'in Horasan'dan (Herat) ve diyar-ı Rum'a (Konya-Tokat) geliş-gidişlerinin olduğu bir zaman dilimidir. Musannifek, 841/1437 yılının başlarında Herat'ta iken bir ders esnasında ismini zikretmediği bir dervişin, herkesin istifade edeceği bir eser yazması yönündeki ricası üzerine eseri kaleme aldığını, eserin mukaddimesinde şöyle dile getirir:

*"Bu satırların yazarı, bu konuları işleyen -Gafür olan Rabbi'nin rahmetini uman- bu fakir, Şeyh Ali b. Mecciddîn eş-Şâhrûdî el-Bistâmî -Allah akâbetini hayr eylesin, en güzel azıkla rızıklandırın- 841/1437 senesinin başlarında Herat'ta dersle iştiğal ederken dervişlerden birisi bu biçâreden ricada bulundu. Faydası herkese şâmil olsun diye İslâm, imân ve ona müteallik olan hususlar konusunda Farsça bir eser yazmamı istedi, tâ ki saâdete vesile, âhirete azık olsun. Bu rica; riyadan, ikiyüzlülükten, eğrilikten ve nefsin hevasından uzak bir rica olduğu için kabul olundu. Allah'ın lütfuna ve rızasına uygun olarak taleb edilen şeye başlandı."*¹⁴

Bir rica üzerine eserini Herat'ta yazdığı anlaşılan müellifin eserinin elimizde bulunan nüshasından hareketle şunu söyleyebiliriz: 843/1439 senesinde diyar-ı Rum'a (Konya-Tokat) gelen müellif; İslâm, imân, abdest, gusül, namaz vb. meselelerin önemine binaen, herkesin istifadesine medar olması için eseri ikinci kez istinsah etme ihtiyacı hissetmiş olabilir. Benzer durum müellifin diğer bazı eserleri için de söz konusudur.¹⁵

2. Nüsha Tanıtımı

Çalışmamıza konu olan eserin, Herat'ta 839/1435 yılında yazılan müellif nüshası, 841/1437 senesinde Herat'ta yazılan müellifin ikinci nüshası, 843/1439 yılında Tokat'ta yazılan nüshası ve Bursa İnebey Kütüphanesinde bulunan nüsha ile birlikte toplamda en az dört nüshasının olduğunu tahmin ediyoruz. İlk üç nüshaya ulaşamadık.

2.1. Nüshanın Özellikleri

Şu an elimizde bulunan nüsha Bursa İnebey Kütüphanesi, Hüseyin Çelebi,¹⁶ nr. 136'da bulunan bir mecmuanın içerisinde bulunmaktadır. Mecmuanın boyutları bir cep kitabı izlenimi

14 Makalemizde eserin Bursa İnebey Kütüphanesindeki nüshasının varak numaralarını esas aldık. Ayrıca araştırmacılara kolaylık sağlamak amacıyla eserin Türkçe tercümesindeki -Şeyh Ali el-Bistâmî (Musannifek), *Hakâiku'l-imân li-ehli'l-yakîn ve'l-irfân/Yakîn ve İrfân Ehli İçin İmân Hakikatleri*, tercüme ve tahkik: Ümit Karaver-Muhammed Takî Hüseyinî (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021)- sayfa numaralarını da verdik. Dipnotlarda Türkçe çeviri "*İmân Hakikatleri*" şeklinde kısaltılmıştır. Bk. Musannifek, *Hakâiku'l-imân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 152a-b; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 12.

15 Örneğin; Musannifek, 844/1441 tarihinde Herat'ta yazdığı *Vikâye* şerhinin birinci cildini -bk. Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Şerhu'l-Vikâye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, 1877)-, 860'larda Edirne'de, mukaddimesini değiştirerek Mahmud Paşa için yeniden kaleme almıştır. Bk. Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Şerhu'l-Vikâye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 427).

16 Bursa İnebey Medresesi 1085/1674 tarihinde Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın (ö. 1087/1676) amcazâdesi Hüseyin Çelebi tarafından yeniden tamir ettirilmiş ve medrese bu adla da anılmıştır. İnternet kaynağı: http://www.inebey.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=3 (Erişim tarihi: 10.09.2019)

vermektedir. Musannifek'in eserinin nüshasının içinde bulunduğu bu mecmuanın Bursa İnebey Kütüphanesine nasıl ulaştığını bilemiyoruz. Bu mecmua, şu an Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih nr. 5360'da bulunan Musannifek'in temellükü ve vakfi olan mecmua ile büyük benzerlikler göstermektedir.¹⁷ Muhtemelen müstensih mecmuayı istinsah ederken Musannifek'in bu nüshasından istifade etmiştir.

Bursa İnebey Kütüphanesindeki mecmuanın içerisinde ikisi Musannifek'e ait olan toplamda dört eser bulunmaktadır. Eserler sırasıyla şunlardır:

2.1.1 el-Mefâtih fi Şerhi'l-Mesâbih

Bursa İnebey Kütüphanesi Hüseyin Çelebi, nr. 136/1'de, 1b-15a sayfaları arasında bulunan bu eser, Mazharuddin Hüseyin b. Mahmud b Hasan el-Kûfi ez-Zeydânî'ye (ö. 727/1327) aittir. İlm-i hadise dair olan eser Arapçadır. 11 st. 130x80, 84x40 mm. boyutlarındadır.

Bu eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih nr. 5360'da bulunan Mahmud b. Muhammed tarafından Muharrem 874/Ağustos 1469 tarihinde istinsah edilen nüshadan, ismi zikredilmeyen başka bir müstensih tarafından yeniden istinsah edilmiştir.¹⁸ İkinci istinsahın tarihi belli değildir.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم. أحمد الله ملاً السموات وملاً الأرض...

Sonu:

هذا ذكر اصطلاحات أصحاب الحديث رحمهم الله تعالى حرره العبد محمود بن محمد في محرم سنة أربع وتسعين وثمانمائة.

2.1.2. el-Hülâsa fi Marifeti'l-Hadis

Mezkûr mecmuanın 15b-112b sayfaları arasında Ebu Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed et-Tîbî'ye (ö. 743/1342)¹⁹ ait ilm-i hadise dair Arapça muhtasar bir

17 İçerisinde Zeydânî'nin *el-Mefâtih fi şerhi'l-Mesâbih* (1b-9b); Tîbî'nin *el-Hulasa fi marifeti'l-hadis* (10b-87a); Kastallânî'nin *Hâşiyeye alâ şerhu'l-Akâidü'n-Neseî* (90b-92b); İmâm-ı Râzî'nin *İhtiyârât-ı Alâiyye* (127b-176b); İmâm-ı Gazzâlî'nin *İhyau Ulumi'd-din* (93a-102b) adlı eserlerinden bölümlerin de bulunduğu bu mecmua, Muhammed b. Ali el-Fenârî'nin (ö. 929/1522-23) verdiği bilgiye göre 336 varaktır. Ayrıca yine Fenârî'nin belirttiğine göre Musannifek'in *Hakâiku'l-İmân li-ehli'l-yakîn ve'l-İrfân* adlı eserinin müellif nüshası bu mecmuanın içerisinde. Mecmuanın şu an 177 varağı mevcut olup 159 varağı eksiktir. Dolayısıyla eserin müellif nüshası eksik olan kısımda olabilir. Bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Bâb-ı Defteri Haremeyn Muhasebesi Sultan Fatih Evkâfi Kalemî Defterleri (Bâb-ı Defteri Haremeyn)*, no. 21941-B, 46b.

18 Bilgisayar ve katalog kayıtlarında, ayrıca Mayıs 2021'de yayımlanan *Yakîn ve İrfân Ehli İçin İmân Hakikatleri* adlı tahkik ve tercüme çalışmamızda, eserin Bursa İnebey Kütüphanesindeki nüshasının Mahmud b. Muhammed tarafından Muharrem 894 (Aralık/1488) tarihinde istinsah edilmiş olabileceğine dair verilen bilgi doğru değildir. Yukarıda da ifade edildiği üzere Bursa İnebey Kütüphanesindeki nüsha, Süleymaniye Kütüphanesindeki nüshadan istinsah edilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih nr. 5360'da bulunan mecmua Musannifek tarafından temellük edilmiş okunmuş ve notlandırılmıştır. Ayrıca nüshanın üzerinde Fatih'in saltanat mührü ve Musannifek'in şahsî mührü bulunmaktadır. Mecmuanın girişindeki Zeydânî'nin *Mesâbih* şerhinin üzerinde Musannifek'e ait bir not bulunmaktadır. Bu da bize eserin nüshasının Musannifek tarafından okunduğunu göstermektedir. 875 tarihinde vefat eden Musannifek'in 894 Muharrem'inde istinsah edilmiş bir nüshayı okuması mümkün değildir. Dolayısıyla nüshanın sonundaki temmet kaydındaki tarihin 874 Muharrem şeklinde okunması daha isabetli olabilir. Bk. Mazharuddin Hüseyin b. Mahmud ez-Zeydânî, *el-Mefâtih fi Halli'l-Mesâbih* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5360), 2a, 4a, 9b.

19 Halit Özkan, "Tîbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/125-127.

eserdir. Nüsha, 11 st. 130x80, 84x40 mm. boyutlarındadır. Yukarıda ismi zikredilen eserin istinsah tarzı ile benzerlik gösteren bu eserin nerede, ne zaman ve kim tarafından istinsah edildiği belli değildir.

Başı:

بسم الله الرحمن الرحيم. الحمد لله على أفضاله ونسأله المزيد من نعمه ونواله...

Sonu:

تم المختصر في علم الحديث رحمه الله مصنفه وكتابه وقارئه ووالديهم وجميع أمة سيد العالمين وخاتم النبيين محمد حبيب الله تعالى صلى الله عليه وسلم.

2.1.3. Şerhu'l-Kasideti'r-Rûhiyye

Mezkûr mecmuanın 113b-150b sayfaları arasında müellifimiz Şeyh Ali b. Muhammed b. Mes'ud eş-Şâhrûdî el-Bistâmî'ye (Musannifek) ait *Kasîde-i Rûhiyye* şerhidir.

Nüsha, 11 st. 130x80, 84x40mm. boyutlarındaki bu eserin nerede, ne zaman ve kim tarafından istinsah edildiği belli değildir. Yukarıda ismi zikredilen iki eserin istinsah tarzı ile benzerlik göstermektedir.

Başı:

بسم الله الرحمن الرحيم والاعتصام بكرمه العميم. سبحانك يا من أيد أرواح الكاملين بشروق نسيم الاعانة...

Sonu:

وأعلى أمره وشانه، بالمزار المتبركة بسطام صان الله تعالى ساكنها عن الأفات والألام بمحمد وصحبه وآله عليه وعليهم التحية والسلام.

2.1.4. Hakâiku'l-îmân li-ehli'l-yakîn ve'l-irfân

Mezkûr mecmuanın 151a-210a sayfaları arasında makalemizin de konusu olan eserdir. 11 st. 130x80, 84x40 mm. boyutlarındaki eserin nüshasının kim tarafından nerede ve ne zaman istinsah edildiği belli değildir. Yukarıda ismi zikredilen üç eserin istinsah tarzı ile benzerlik göstermektedir.

Başı:

بسم الله الرحمن الرحيم والاعتصام بكرمه العميم. بهترین کلامی که بنده موحد، از توحید حضرت باری، بر زبان خود دایر و جاری گرداند.

Sonu:

و الا در بیابان بیمان حیران و سرگردان بماند، دامت السموات والأرض. رزقنا الله وجميع المسلمين تيسر المراتب البلية والحمد لله رب العالمين. قد اتفق إتمام تأليفه في شهور سنة إحدى أربعين ثمانمائة بمقام هراة حيمت عن الأفات.²⁰

3. Metod ve Muhteva

İslâm'ın beş temel esasını (kelime-i şehâdet, namaz, zekât, oruç, hac) konu eden eserde başta imân ve imâna taalluk eden hususlar tafsilatlı bir şekilde incelenmiştir. Kelamî, fikhî, felsefî ve tasavvufî açılardan ele alınan bu beş temel esasın; sırları, incelikleri ve hikmetleri

20 Makalenin sonuna eserin ilk ve son sayfasının orijinal görüntüsü eklenmiştir.

açıklanmıştır. Öneme binaen abdest, gusül ve namaz gibi ilmihal konuları geniş bir şekilde işlenmiştir.

3.1. Eserde kullanılan yöntem

Müellif eserini beş bab üzere tertip etmiştir. Ayrıca bu babları; fasıl, bahis, nev ve kısım alt başlıkları altında tafsilatlandırmıştır.

Âyet ve hadisleri şahit olarak kullanan müellif, bunlarla ilgili açıklama ve yorumlar yapmış, ayrıca sahabe ve tabiin kavillerine yer vermiştir. Örneğin peygamberlerin sayısı ile ilgili nakledilen hadisin âhâd haber grubundan olduğu değerlendirmesinde bulunmuş ve bu konuda ihtiyatlı olunmasını salık vermiştir. Musannifek, bazı kaynaklarda hadis olarak aktarılan “*mükâtebe üzerinde bir dirhem dahi kalsa köledir*”²¹ ifadesini farklı bir bağlamda Cüneyd-i Bağdâdî'nin (ö. 297/909) ağzından bir kelâm-ı kibâr olarak aktarmıştır.²²

Mesnevî, beyit, mısra gibi nazım türlerinden istifade etmiş, Farsça'nın yanı sıra Arapça darb-ı meseller, ibareler ve açıklamalar kullanmıştır.²³ İranlı pek çok şâir ve mutasavvıftan etkilendiğini düşündüğümüz müellif; Ferîdüddîn Attâr Nisâbüri (ö. 618/1221),²⁴ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273),²⁵ Fahreddîn-i İrâkî (ö. 688/1289),²⁶ Kemâleddîn Harezmi'nin (ö. 836/1433)²⁷ şiiirlerinden istifade etmiştir. Kaynak zikretmeden kullanmış olduğu bu şiiirlerin bazılarında²⁸ takdim-tehir yapmıştır.²⁹

Alt başlıklarda mesele, sual-cevap, şüphe-cevap şeklinde akla gelebilecek soru ve sorunlar dile getirilmiş ve bunlarla ilgili cevaplar verilmiştir.³⁰ Ayrıca fâide, nükte, hikâye ve sır şeklindeki tenbihlerle konulara derinlik kazandırılmış ve okuyucunun dikkati çekilmiştir.³¹

Müellif muhtasar bir risâle yazmayı amaçladığını bundan dolayı pek çok konuda (imân, namaz, zekât vb.) ihtisar yolunu tercih ettiğini fazla tafsilata girmek istemediğini sıkça dile getirmiştir. Ancak müellif bu sözüne çok da sadık kalamayarak, kendi ifadesiyle “*kendini tutamayarak, kendinden geçerek ve ihtiyar ipini elinden çıkararak*”³² bazı konularda tafsilata girmiştir. İlgili konuları daha önce yazdığı eserlerinde zikrettiği için okuyucuyu oraya yönlendirmiştir.

21 Bkz. Ebu Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, tahkik: Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî (Riyad: Mektebetü'l-Mearif, 1988), 705.

22 Musannifek, *Hakâiku'l-İmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 183a; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 80.

23 Musannifek, *Hakâiku'l-İmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 169a, 176b, 183b, 200b; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 42-43, 56-57, 62-63, 66-67, 82-83, 92-93.

24 Musannifek, *Hakâiku'l-İmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 177b-178a; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 68.

25 Musannifek, *Hakâiku'l-İmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 176a; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 64.

26 Musannifek, *Hakâiku'l-İmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 182b; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 78.

27 Musannifek, *Hakâiku'l-İmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 176b; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 64.

28 Kaynağını tesbit edemediğimiz bazı şiiirler, şâirlik yönü de olan Musannifek'e ait olabilir. Diğer eserlerinde de pek çok şiiiri olan müellif “Şeyh Ali” mahlasını kullanmaktadır. Bkz. Musannifek, *Tuhfetü'l-vüzerâ* (Emanet Hazinesi, 1342), 105b-106a.

29 Musannifek, *Hakâiku'l-İmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 181b; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 76.

30 Musannifek, *Hakâiku'l-İmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 158a-b; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 26.

31 Musannifek, *Hakâiku'l-İmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 167a, 170a, 175b; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 38, 46, 52, 64, 72.

32 Musannifek, *Hakâiku'l-İmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 178b; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 68.

Fukaha'nın görüşlerinin yanında tarikat şeyhlerinin de ifade ve görüşlerinden istifade edilmiştir. Müellif, özellikle İslam'ın temel esaslarındaki sır, hikmet ve incelikleri açıklarken “meşâyih-i tarikat”, “erbâb-ı tarikat”, “ashab-ı hakikat” şeklinde nitelediği ve sürekli dua ettiği tasavvuf büyüklerinin açıklamalarına yer vermiştir.³³

3.2. Eserin Muhtevası

Müellif, beş bab üzere tertib ettiği kitabın mukaddimesinde eserini neden beş bab üzere yazdığını aklî ve naklî olarak gerekçelendirmiştir. Buna göre: sufilerin *âlem-i şahadet*, filozofların *âlem-i hiss (âlem-i zâhir)* dedikleri havâss-ı hamse (işitme, görme, tatma, dokunma, koklama) beş duyudur. Yine sufilerin *âlem-i gayb/âlem-i ruhânî*; filozofların ve tabiblerin *âlem-i batın* dedikleri (hiss-i müşterek, vâhime, hâfıza, müfekkire, mutasarıffa) beş yetidir. Diğer taraftan Allah Teâla beş şeye (kıyametin zamanı, yağmurun inmesi, rahimlerde olan, kimin ne kazanacağı, kimin nerede öleceği) vâkıf olmayı kendine has kılmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber “İslâm'ın beş temel üzerine bina edildi...” hadisi ile beş sayısına vurgu yapmıştır.³⁴ Dolayısıyla beş sayısında diğer sayılarda olmayan şeref ve faziletlerin olduğunu düşünen müellif buna ittibaen beş bab üzere eserini bina etmiştir.

Birinci Bab: İki fasıl bulunan bu babda; İmân, imân edilen şeyler ve ona taalluk eden meseleler zikredilmiştir. Birinci fasılda Allah'a imân, imânın tanımı, ruknü ve amelin imân erkânından sayılıp sayılmayacağı konusu üzerinde durulmuştur. Musannifek, İmâm Nevevî'den hareketle amelin imân erkânından biri olduğunu, imânın artması eksilmesi görüşünün sahabe ve tabiinden geldiğini söylemiş, imânın artması ve eksilmesiyle ilgili Kur'an âyetlerini zikretmiştir. Ardından müteahhir ulemanın ise imânın artmasını ve eksilmesini kabul etmediğini sözlerine eklemiştir. Çünkü imânın artması ve eksilmesi söz konusu olursa küfür ve şekk de ona eşlik edebilir. Musannifek imânın artmasının nedenini ibadet ve taatlar olarak belirtmiştir. Zira imân; ibadet ve taatların meyvesidir. Özetle Musannifek “amel imânın erkânıdır” diyen Ehl-i hadis ile “amel imânın erkânından değildir” diyen fakihlerin tartışmasını lafzi bir tartışma olarak niteler. Bu iki grubun ve genel olarak Ehl-i sünnetin, “*bir kimse kalp ile tasdik ve dil ile ikrar etse fakat kendisinden herhangi bir amel sadır olmasa bile onun mümin ve müslim olduğu, neticede de ehl-i necattan sayıldığı konusunda ittifak ettiğini*” söyler. Amelin rukûn olduğunu belirtenlerin, imânın kemal aşamasının ruknünü kastedmiş olabileceğini de sözlerine ekler. Ayrıca konuyla ilgili tafsilatı *Envâru'l-Ahdâk* adlı eserinde anlattığını söyleyerek okuyucuyu oraya yönlendirir.³⁵ İkinci fasılda ise imânın kısımları olan *mücmel imân* ve *mufassal imân* üzerinde durulmuştur. Musannifek'e göre icmâlî imân kişiye yeterlidir. Fâide kısmında: imânın altı esasından üçünün (Allah Teâlâ'nın, kitaplarının, hayrın ve şerrin Allah tarafından takdirinin) gayr-ı mahlûk olduğu, diğer üçünün (melekler, peygamberler ve ahiretin) ise mahlûk olduğu

33 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 180a-b, 189a, 190a; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 72; 92.

34 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 153a-b; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 14.

35 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 154b-157b; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 22, 24.

zikredilmiştir. İlgili mesele de, kulun fiilleri ve Hakk'ın sıfatı olmak bakımından imânın iki tarafı olduğunu söyleyen Musannifek, eğer imândan fiilî olarak kalp ile tasdik, dil ile ikrar kastedilirse, kuşkusuz bu kulun fiilidir ve yaratılmıştır. Eğer imânla tevfik kastediliyorsa, bu Allah'ın sıfatıdır ve şüphesiz ki gayr-i mahlûktur, şeklinde açıklamada bulunmuştur. Müellif, *Fusûlü'l-imâdi*'nin sonlarında yer alan "Bir kimse imân yaratılmıştır, dese kâfir olur." sözünün doğru olmadığını söyler. Ardından Ebu Mansur Mâtürîdî'nin imânla ilgili Allah Teâlâ'nın sıfatı ve kulun fiilî olmak bakımından yaptığı taksime dikkat çeker. Fevâid kısımlarında ise rasul ve kitap sayılarını zikreden müellif, bu konuda en doğru yaklaşımın sayı belirtmemek olduğunu, ayrıca bu konuyla ilgili zikredilen hadislerin âhâd haber kabilinden olduğuna dikkat çekmiştir.³⁶

İkinci Bab: Hz. Peygamberin "İslâm beş şey üzere bina edildi..." hadisinden hareketle İslâm'ın beş temel ruknü ve bunların hikmetleri hakkındadır ve bu bab altı fasıldır. Birinci fasılda, İslâm'ın beş ruknü olan: Kelime-i tayyibe (kelime-i şehâdet), namaz, zekât, hacc ve Ramazan orucu tatad edildikten sonra kısa tarifleri ve ilgili rukünlerin şartları verilmiştir. İkinci fasılda, İslâm'ın birinci ruknü olan kelime-i tayyibenin tafsilatına girilmiştir. Tasavvufî bir bakış açısının yoğun olduğu bu fasılda, dört bahis yer almaktadır. Kelime-i tayyibe bağlamında şahâdet, müşâdehe, muâyene, taayyün, tahakkuk, neyf, isbat, mâsivâ, fenâ, bekâ kavramları incelenmiş, Bâyezid-i Bistâmî'nin (ö. 234/848) ve Necmüddîn-i Kübrâ'nın (ö. 618/1221) görüşlerine yer verilmiştir. Kelime-i tayyibeyi kalben tasdik ettiği halde dil ile söyleme fırsatı olmadan vefat eden bir kimsenin mümin olarak vefat ettiğini söyleyen Musannifek, imkânı ve fırsatı olduğu halde söylemeyen kimsenin mümin olarak mı yoksa kâfir olarak öldüğü konusunda ihtilaf olduğunu zikretmiştir. Kelime-i tayyibedeki tasavvufî sırların açıklandığı dördüncü bahiste; makam, tabaka, mertebe, ashâb-ı bidâyet, erbâb-ı nihâyet, levâih, levâmî', tavâli', muhâdara, mükâşefe, müşâhede gibi tasavvufî kavramlar çerçevesinde konuya derinlik katılmıştır.³⁷ Bu bahis büyük ölçüde İmâm Fahreddin-i Râzî'nin *Esmâullah* şerhinden özetlenerek alıntılanmıştır.³⁸ Üçüncü fasıl: İslâm erkânının ikinci ruknü olan namaz ve namazla ilgili bahislere dairdir. Bu fasılda üç kısım bulunmaktadır. Birinci kısım: Şer'an namazın farzları, vacipleri ayrıca onu bozan ve bozmayan şeylerin neler olduğuna dairdir. İkinci kısım: beş vakit namazın sayısının sebeb-i hikmetinin ne olduğu ve beş vakit namazı ilk kimlerin kıldığı hakkındadır. Musannifek'in belirttiğine göre sabah namazını ilk kılan Hz. Âdem'dir. Zira o cennetten kovulduğunda dünya karanlığından korkmuş, ardından gelen aydınlığa şükretmek için iki rekat namaz kılmıştır. Öğle namazına ilk kılan Hz. İbrahim'dir. İkinci namazını ilk kılan ise Hz. Yunus'tur. Dört karanlığa (gurbet karanlığı, balığın karnının karanlığı, denizin karanlığı, gecenin karanlığı) mübtela olmuş olan Yunus peygamber, her bir karanlıktan kurtuluşuna karşılık bir rekat namaz kılmıştır. Akşam namazını ilk kılan Hz. İsa da teslisi inkâr etmek için üç rekat namaz kılmıştır. Yatsı namazını ilk kılan ise Hz. Musa'dır.

36 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 157b-160b; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 24, 26, 28, 30.

37 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 160b-171a; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 36-54.

38 Karşılaştırma için bkz. Fahreddin Muhammed b. Ömer Râzî Fahreddin Muhammed b. Ömer Râzî, *Levâmiu'l-beyyinat şerhi esmailahi teâla ve ş-sıfat* (Kahire: el-Matbaatü's-Şerefiyye, 1323), 100-103.

O da karşılaştığı dört üzüntüden (gurbet, eşinden ayrılık, Harun'dan uzaklık ve Firavun'un ezası) kurtuluşu için dört rekât namaz kılmıştır. Ayrıca bu kısımda gece ibadetinin fazileti ile ilgili Râbia Adeviyye (ö. 185/801), Cüneyd-i Bağdâdî ve Bâyezid-i Bistâmî'den hikâyeler anlatılmış, Mevlâna'nın *Külliyat*'ından ve Feridüddin Attâr'ın *Mantıku't-tayr*'ından şiirler aktarılmıştır.³⁹ Üçüncü kısımda namazın manası ve namazdaki her bir hareketin neye işaret ettiğine dair meseleler anlatılmaktadır. Felsefi ve tasavvufi anlatımın yoğun olduğu bu kısımda isim zikredilmeden Mevlâna, İrâkî ve Attâr'dan şiirler aktarılmış ve *Mesnevî*'de geçen nahivci-gemici hikâyesi anlatılmıştır.⁴⁰ Dördüncü fasıl, İslâm'ın üçüncü ruknü olan malın zekâtı konu edilmiştir. Bu fasılda zekâtın vücûb şartları zikredildikten sonra zekâta taalluk eden mallar üç nev (sâime-gümüş-altın) olarak olarak sayılmıştır. Birinci nev (sâime) dört kısım olarak (deve-bakar-koyun-at) verilmiş, bunlara ne kadar zekât gerektiği uzun uzun tadat edilmiştir.⁴¹ Bu kısımlar büyük ölçüde Merğînânî'nin *el-Hidâye* adlı eserinden alınmıştır. Ayrıca zekâttaki sır ve hikmetler zikredilmiştir. Beşinci fasılda İslâm'ın dördüncü ruknü olan Kâbe ziyaretine ve altıncı fasılda da İslâm'ın beşinci ruknü olan Ramazan orucuna özet bir şekilde yer veren müellif, ilgili konuların fıkıh kitaplarında zikredildiğini risâlede ihtisar gerektiğinden sadece mezkûr konuların sırlarını açıklamakla yetindiğini söylemiştir.⁴²

Üçüncü Bab: Bu babda büyük tahâret denilen gusûl ve gusle dair meseleler açıklanmıştır. Guslün farzları ve gusle sebebiyet veren durumlar sayılmıştır. Müellif, İmâm-ı Âzam'ın görüşlerinin yanında İmâm-ı Şâfiî'nin de görüşlerini zikretmiştir.⁴³

Dördüncü Bab: Bu babda abdeste dair konular anlatılmış ve abdestin farzları zikredilmiştir. İmâm-ı Âzam'ın görüşleri yanında İmâm-ı Şâfiî'nin görüşleri de verilmiştir. *Keşf-i Pezdevî*'de: “Abdestte İmâm-ı Şâfiî'ye göre baştan üç tüy yıkamakla farz yerine geldiği için ayrıca meshetmeye de ihtiyaç yoktur, çünkü yüzü yıkamakla baştan üç tüy zaten islanmış olur” şeklindeki itiraza “bu mezhepte abdestte tertibe riayet farz olduğu için ayrıca mesh etmek gerekir” şeklinde cevap verilmiş ve *Keşf-i Pezdevî*'de yer alan bu itirazın doğru olmadığını altı çizilmiştir. Musannifek daha önce *Hidâye* şerhinde bahsettiği, yüzdeki tüylerin yıkanması ile ilgili beş görüşü (İmâm-ı Âzam, İmâm-ı Şâfiî, İmâm-ı Mâlik, Hanefî imâmlardan bazıları ve Hasan-ı Basrî) ihtiva eden “muhammese” meselesini burada da zikretmiştir.⁴⁴ Fevâid kısmında müellif, abdestin sünnetleriyle ilgili fıkıh kitaplarında farklı tarikler olduğunu belirtmiş, kendisi *el-Hidâye* sahibinin tertibini esas almıştır. *Tuhfe, Muhît, Hidâye, Kenz, Kâfi, Vikâye, Fetâvâ-yı Zahîri* gibi kaynaklardan istifade eden⁴⁵ müellif, fevâid kısmında abdesti bozan durumları tadat etmiştir. Yine *Kâfi, Hidâye, Hulâsâ, Musaffâ* adlı eserlerden alıntılar yapmıştır. Babın sonuna kısa bir hâtîme ve teyemmüm konusunu içeren bir tetimme eklemiştir.⁴⁶

39 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 171a-177b; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 54-74.

40 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 180b-185a; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 74-85.

41 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 180b-190a; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 86-92.

42 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 189b-190b; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 92, 94.

43 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 190b-192a; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 96.

44 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 192a-b, 193a; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 98.

45 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 192a-195b; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 100-102.

46 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 193b-197b; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 104-106.

Beşinci Bab: Bu bab namazın farz ve vâciplerinin neler olduğu hakkındadır. *Tuhfe, Hidâye, Kenz* ve *Vikâye* gibi kaynaklardan hareketle namazın farz ve vâcipleri sayılmıştır.⁴⁷ Necâset-i galîza, necâset-i hafife, dirhem-i şerî, cemaatle namaz, niyetin aslı, vakti, keyfiyeti, göbeğin avret olup olmadığı, gemide nasıl namaz kılınacağı, tıvâl-ı mufassal, evsat-ı mufassal, kısâr-ı mufassalın ve sehiv secdesinin ne olduğu gibi akla gelebilecek muhtemel sorular mesele edilmiş, *Musaffa, Tuhfe, Muhît, Mebsût* ve *Kâdihân*'dan cevaplar verilmiş yine *Hidâye, Tecnîs, Şerh-i Tahâvî, Kenz, İzâh, Vikâye* ve *Nâfi* gibi kaynaklara müracaat edilerek açıklamalar yapılmıştır.⁴⁸ Tahiyât-ı Hanefiyye ve Kunût dualarının okunuşu zikreden⁴⁹ müellif son kısımda ise namazın sünnetleri ve adaları sayarak risâleyi tamamlamıştır.⁵⁰

4. Kaynakları

Yoğun olarak fıkıh, kelâm ve tasavvuf konularının işlendiği eserde; pek çok tefsir, hadis, kelâm, fıkıh, ahlâk kitabına atıf yapılmıştır. Eserde bazen atıf yapılan eserin ismi zikredilmiş, müellifi zikredilmemiş; bazen de müellif zikredilmiş, eser zikredilmemiştir. Kullandığı kaynaklardan hareketle kelâmî, fikhî ve tasavvufî konulardaki müktesebatının geniş olduğunu düşündüğümüz müellifin eserinde müracaat ettiği kaynaklar -konularına göre- şunlardır:

4.1. Tefsir Kitapları

Eserde meşhur bir tefsire atıf yapılmamıştır. Ancak Musannifek kelime-i tayyibe'nin manalarından söz ederken Ebu'l-Cenâb Necmüddîn-i Kübrâ'nın Kehf sûresinin 24. âyetiyle ilgili tefsirinden/açıklamasından bahsetmiştir.⁵¹ Atıf yapılan âyetle ilgili bir bilgiye ulaşamadık. Ancak Necmüddîn-i Kübrâ'nın talebesi olan Ebu Bekr Necmüddîn-i Dâye er-Râzî'nin (ö. 654/1256) *Bahru'l-hakâik/Aynü'l-hayat* adlı tefsirinde zikredilen konuları bulmak mümkündür. Bir ihtimal müellif ya da müstensih Necmüddîn-i Kübrâ ve Necmüddîn-i Dâye'yi karıştırmış olabilir.⁵²

4.2. Hadis Kitapları

Eserde çok sayıda hadis kitabına başvurulmamakla birlikte bazı meşhur hadis kitapları zikredilmiştir. Bunlar:

4.2.1. Garîbeyn

Bu eserin tam olarak hangi eser olduğunu tesbit edemedik. Muhtemelen **Garîbeyn**'den kasıt, Ebû Ubeyd b. Ahmed b. Muhammed el-Herevî'nin (ö. 401/1011) **el-Garîbeyn fi'l-Kur'an**

47 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 197b-198b; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 108.

48 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 199a-206a; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 110-120.

49 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 206a-208a; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 122.

50 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 208a-209b; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 124, 126.

51 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 164a; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 40.

52 Bkz. Necmüddîn Dâye Ebu Bekr Abdullah Muhammed er-Râzî, *Bahru'l-Hakâik fi tefsiri's-sebu'l-mesâni* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ragıp Paşa, 95), 180b-181b. Bu tefsir Muhammed Rıza Muvahhidi tarafından İran'da neşredilmiştir. Eserin matbu nüshasına ulaşamadığımızdan yazma nüshasını kaynak gösterdik.

ve'l-Hadis adlı eseri olabilir.⁵³ Musannifek, enbiyanın sayısı ile ilgili bir yerde, **Garîbeyn** adlı eseri kaynak göstermiştir.⁵⁴

4.2.2. Şerhü's-Sünne (Mesâbîhu's-Sünne)

Müellifi, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mes'ud Begavî'dir (ö. 516/1122).⁵⁵ Amel ve imân konusunda bu esere atıf yapılmıştır.⁵⁶

4.2.3. el-Fâ'ik fî Garîbi'l-Hadîs

Müellifi, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî'dir (ö. 538/1144).⁵⁷ Zemahşerî'nin hadislerde geçen garip kelimelere dair bu eserinden, enbiyanın sayısı ile ilgili Ebu Zerr'den bir rivayet aktarılmıştır.⁵⁸

4.2.4. Şerh Sahîh-i Müslim (el-Minhac)

Müellifi, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref b. Mûrî Nevevî'dir (ö. 676/1277).⁵⁹ “Amel ve imân” bahsinde esere atıf yapılmıştır.⁶⁰

4.3. Fıkıh Kitapları

Eserde; gusûl, abdest, namaz ve zekât konularında pek çok usûl ve fûru fıkıh kaynağına müracaat edilmiştir. Fıkıh konularının detaylı bir şekilde incelendiği eserde müellif kendi tercihlerinin yanı sıra konu ile ilgili farklı görüşleri de zikretmiştir. Atıf yapılan kitapların nerede ise tamamı Hanefî usûl ve fûru kitabıdır. Hanefî mezhebine mensub olan müellif, İmâm-ı Âzam'ın görüşlerini incelemiş, ayrıca İmâm-ı Şâfiî'nin görüşlerini de yer vermiştir. Eserde kullanılan fıkıh kitapları şunlardır:

4.3.1. Kenzü'l-Vüsûl ilâ Marifeti'l-Usûl

Müellifi, Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm el-Pezdevî'dir (ö. 482/1089).⁶¹ Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Musannifek eserinde **Kenz** ismiyle iki esere atıf yapmaktadır. Bunlardan biri Pezdevî'nin fıkıh usulüne dair olan **Kenzü'l-vüsûl**'üdür. Musannifek abdestin sünnetlerini saydığı dördüncü babda **Kenz'den** “mazmaza

53 Muhsin Demirci, “Herevî Ahmed b. Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/220-221.

54 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 160a; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 28.

55 Mevlüt Güngör, “Begavî, Ferrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/340-341.

56 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 156b; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 22.

57 Selman Başaran, “el-Fâik fî Garîbi'l-Hadîs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/102.

58 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 159b; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 28.

59 M. Yaşar Kandemir, “Nevevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/45-49.

60 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 155b; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 20.

61 Ferhat Koca, Murteza Bedir, “Pezdevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/264-266.

ve istinşakta mübalağa sünnettir" şeklinde bir alıntı yapmaktadır.⁶² Görebildiğimiz kadarıyla bu ifade **Kenzü'l-vüsûl**'de dolaylı bir şekilde ifade edilmektedir. Musannifek'in yaptığı bu alıntı **Fetâvâ-yı Zahîrî**'deki ibare ile aynıdır. Müellif kaynakları karıştırmış olabilir.⁶³

4.3.2. el-Mebsût:

Müellifi, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî'dir (ö. 483/1090).⁶⁴ Serahsî'nin Hanefî fıkhi ile ilgili bu eserine namazın farzlarından niyet konusunda atıf yapılmıştır.⁶⁵

4.3.3. Tuhfetü'l-Fukahâ:

Müellifi, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkandî'dir (ö. 539/1144).⁶⁶ Abdestin ve namazın farzları konusunda esere, "**Tuhfe**" ismiyle atıf yapılmıştır.⁶⁷

4.3.4. Hulâsatü'l-Fetâvâ

Müellifi, İftihârüddîn Tâhir b. Ahmed b. Abdîrreşîd el-Buhârî'dir (ö. 542/1147).⁶⁸ Abdesti bozan hususlar sayılırken "**Hülâsa**" ismiyle atıf yapılmıştır.⁶⁹

4.3.5. el-Fıkhü'n-Nâfi' (en-Nâfi' fi'l-Fürû')

Müellifi, Ebü'l-Kâsım Nâsirüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed b. Alî el-Hüseynî el-Medenî es-Semerkandî'dir (ö. 556/1161).⁷⁰ Namazın farzlarından rukû anlatılırken **Nâfi'** şeklinde kitaba atıf yapılmıştır.⁷¹

4.3.6. Fetâvâ-yı Kādihân

Müellifi, Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî'dir (ö. 592/1196).⁷² Niyet konusunda bilinmesi gereken üç husus sayılırken Kādihân'ın **Fetâvâ'sı** kaynak gösterilmiştir.⁷³

62 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 194a; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 100.

63 Karşılaştırma için bkz. Fahrulislâm Ali b. Muhammed b. Hüseyin el-Hanefî el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ila marifeti'l-usûl* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, 1234), 256b ve Zahirüddîn el-Buhârî, Muhammed b. Ahmed b. Ömer, *el-Fetâva' z-Zahiriyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa, 319), 2b.

64 Muhammed Hamîdullah "Serahsî, Şemsüleimme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/544-547.

65 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 191b; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 114.

66 Hacı Mehmet Günay, "Semerkandî, Alâeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/470-471.

67 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 193b, 197b, 201a; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 100, 108, 112.

68 M. Esat Kılıçer, "Buhârî, Tâhir b. Ahmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/376.

69 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 196a; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 104.

70 Ahmet Özel, "Semerkandî Muhammed b. Yusuf" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/479-480.

71 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 195b; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 118.

72 Ahmet Özel, "Kādihân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/121-123.

73 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 201b-202a; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 114, 116.

4.3.7. el-Hidâye

Müellifi, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Merğînânî'dir (ö. 593/1196).⁷⁴ İlmihal konularında bu esere pek çok defa atıf yapılmıştır.⁷⁵ Ayrıca müellif, isim zikretmeden **Hidâye**'nin bazı şerhlerine göndermelerde bulunmuştur.⁷⁶

4.3.8. Tecnîs ve'l-Mezid fi'l-Fetâvâ

Müellifi, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Merğînânî'dir.⁷⁷ **Hidâye** sahibinin bu eserine namazın farzlarından niyet anlatılırken başvurulmuştur.⁷⁸

4.3.9. el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-Fıkhî'n-Nu'mânî

Müellifi, Burhânüddîn (Burhânü's-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî el-Merğînânî'dir (ö. 616/1219).⁷⁹ **Muhît** ismiyle esere birkaç yerde atıf yapılmıştır.⁸⁰

4.3.10. el-Fetâva'z-Zahîriyye

Müellifi, Zahîrüddîn Ebü Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ömer'dir (ö. 619/1222).⁸¹ Abdestin farzları ve müstehapları konusunda bazı meselelerde Zahîrî'nin **Fetâvâ**'sına müracaat edilmiştir.⁸²

4.3.11. Fusûlü'l-İhkâm li-Usûli'l-Ahkâm

Müellifi, Ebu'l-Feth Zeynüddîn Abdürrahîm b. Ebu Bekr b. Burhânüddîn Alî b. İmâdiddîn el-Merğînânî'dir (ö. 670/1271).⁸³ İmân konusunda **Fusûlü'l-İmâdî**'de bulunan bir kayıttan söz edilmiş ve bu kayda itiraz edilmiştir.⁸⁴

4.3.12. Vikâyetü'r-rivâye fi mesâilî'l-Hidâye

Müellifi, Burhanüşşerîa Mahmûd b. Sadrüşşerîa el-Evvel Ubeydullah el-Mahbubî el-Buhârî'dir (VII-VIII/XIII-XIV yy).⁸⁵ Abdest ve namaz ilgili bazı bahislerde esere atıf yapılmıştır.⁸⁶

74 Ferhat Koca, "Merğînânî, Burhâneddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/182-183.

75 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 187b, 193b, 194a, 195b, 196a, 197a, 198a, 200b; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 90, 98, 100, 102, 104, 106, 108, 112, 118, 120, 122, 124.

76 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 192a, 198b; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 98.

77 Koca, "Merğînânî, Burhâneddin", 29/182-183.

78 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 192b; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 114, 116.

79 Mustafa Uzunpostalcı, "Burhâneddin el-Buhârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/435-437.

80 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 194a, 195a, 201b; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 100, 102.

81 M. Esat Kılıçer, "Buhârî, Zahîrüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/376-377.

82 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 192a, 195a; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 98, 102.

83 Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 839, zahriye. Eser *Keşfü'z-zünûn*'da Cemaleddin Abdürrahim İmâdüddîn el-İmâdî el-Merğînânî'ye (ö. 651/1253) nisbet edilmiştir. Bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (İstanbul: Maarif Matbaası, 1362/1943), 2/1270.

84 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 158b; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 26.

85 Murteza Bedir, "Vikâyetü'r-rivâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/106-108.

86 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 195a, 198a; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 102, 108, 120.

4.3.13. el-Kâfi fi Şerhi'l-Vâfi

Müellifi, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî'dir (ö. 710/1310).⁸⁷ Zekât, abdest ve namaz ilgili bazı meselelerde esere atıf yapılmıştır.⁸⁸

4.3.14. el-Musaffâ fi Şerhi'l-Manzume

Müellifi, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî'dir. Necmeddîn en-Nesefî'nin (ö. 537/1142) **Manzûmetü'n-Nesefiyye** adlı fikhî ihtilaflara dair eserine Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin yazdığı şerhtir.⁸⁹ Namazın farzlarından kible anlatılırken esere atıf yapılmıştır.⁹⁰

4.3.15. Kenzü'd-Dekâik

Müellifi, Ebü'l-Berekât en-Nesefî'dir.⁹¹ Namazın farz ve vâcipleri sayılırken **Kenz** ismiyle esere atıf yapılmıştır.⁹²

4.3.16. en-Nihâye fi Şerhi'l-Hidâye

Müellifi, Hüsâmüddîn Hüseyin b. Alî b. Haccâc el-Buhârî es-Siğnâkî'dir (ö. 714/1314).⁹³ Abdest ve namaz ilgili bazı meselelerde esere atıf yapılmıştır.⁹⁴

4.3.17. Keşfu'l-Esrâr fi Şerhi Usûli'l-Pezdevî

Müellifi, Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî'dir (ö. 730/1330).⁹⁵ Abdestin farzları zikredilirken "**Keşf-i Pezdevî**" şeklinde esere atıf yapılmıştır.⁹⁶

4.3.18. el-Kifâye fi Şerhi'l-Hidâye

Müellifi, Tâcü's-Şerîa es-Sânî Ubeydullah b. Mes'ud el-Mahbûbî'dir (ö. 747/1346).⁹⁷ Abdest ve teyemmüm ile ilgili bazı meselelerde bu kitaptan alıntı yapılmıştır.⁹⁸

87 Murteza Bedir, "Nesefî, Ebü'l-Berekât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/567-568.

88 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 188b, 194b, 195a- b; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 90, 102, 104.

89 Bedir, "Nesefî, Ebü'l-Berekât", 32/567.

90 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 200b; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 112.

91 Bedir, "Nesefî, Ebü'l-Berekât", 32/568.

92 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 203b, 206a; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 116, 120.

93 Rahmi Yaran, "Siğnâkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/164-166.

94 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 193b, 201a; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 100, 112.

95 Fahrettin Atar, "Abdülazîz el-Buhârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/186-187 ve Bedir, Koca, "Pezdevî", 34/266.

96 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 192b; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 98.

97 Tâcü's-Şerîa es-Sânî Ubeydullah b. Mes'ud el-Mahbûbî, *el-Kifâye fi Şerhi'l-Hidâye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, 1971).

98 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 194b, 197a; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 102,106.

4.3.19. el-Îzâh fi Şerhi Kenzi'd-Dekâik

Müellifi, Yahya el-Koçhisârî'dir (ö. ?).⁹⁹ Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin **Kenz** adlı eseri üzerine yazılan bu şerhe, namazın farzları anlatılırken atıf yapılmıştır.¹⁰⁰

4.3.20. Şerhu'l-Hidâye

Müellifi, Şeyh Ali b. Mecdiddin Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî'dir (Musannifek). Ebü'l-Hasen Burhânüddin Ali b. Ebi Bekir el-Merğînânî'nin (ö. 593/1196)¹⁰¹ **el-Hidâye** adlı eserine Musannifek'in yazdığı şerhtir.¹⁰² Birkaç yerde Musannifek bu şerhine atıf yapmıştır.¹⁰³

4.3.21. Şerhu't-Tahâvî

Müellifi meçhûldür. Ebü Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî'nin (ö. 321/933)¹⁰⁴ **Muhtasar'ı** üzerine kim tarafından yazıldığı belli olmayan şerhtir.¹⁰⁵ Müellif, şârih ismi zikretmeden niyet konusunda Tahâvî'nin bir şerhine atıf yapmıştır.¹⁰⁶

4.4. Kelâm ve Akâid Kitabı

Musannifek eserinde kelâm ve akâid ile ilgili iki esere atıf yapmaktadır.

4.4.1. Şerhu Esmailahi'l-Hüsna/Levâmiu'l-Beyyinât

Müellifi, Ebü Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî'dir. (ö. 606/1210).¹⁰⁷ Musannifek, büyük dedesi Râzî'nin bu eserinden birçok yerde alıntılar yapmıştır.¹⁰⁸ Özellikle **Şerhu Esmailah**'taki "Allah" isminin tefsiri bölümündeki onuncu meseleden uzunca bir pasaj almıştır.¹⁰⁹

99 Yahya el-Koçhisârî, *el-Îzâh fi şerhi kenzi'd-dekâik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 1613).

100 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 204a; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 116.

101 Ferhat Koca, "Mergînânî, Burhâneddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/182-183.

102 Musannifek'in *Hidâye* üzerine yazdığı şerhin müellif hattı iki nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, nr. 1965 ve 1966'da bulunmaktadır. Şerhle ilgili 2016 yılında Mohammed Alsheikh tarafından yüksek lisans tezi yapılmıştır. Bkz. Mohammed Alsheikh, *Musannifek'in (v. 875/1470) Şerhül-Hidâye Adlı Eserinin Kitâbu'l-Tahâre ve Kitâbu'l-Hukuk ve Kitâbu'l-İstihkâk Adlı Bölümlerinin Tahkiki ve Değerlendirilmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

103 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 180a, 192b, 193b; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 98, 100, 110.

104 Davut İltaş, "Tahâvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/385-388.

105 Meçhul, *Şerhu'l-Tahâvî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yusuf Ağa, 208), 1b-2a.

106 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 192b; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 116.

107 Yusuf Şevki Yavuz, "Fahreddin Râzî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/89-95.

108 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 155a; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 18, 46.

109 Fahreddin er-Râzî, *Levâmiu'l-beyyinat şerhi esmailah*, 100-103; Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 167b-170b; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 48-54.

4.4.2. Envâru'l-Ahdâk

Müellifi, Şeyh Ali b. Mecdiddîn Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî'dir (Musannifek). Musannifek'in **Tuhfetü'l-vüzerâ**'sında da kaydettiği eserlerden biridir.¹¹⁰ Muhtemelen 841/1437'den önce yazılmış olan; kelâm, tasavvuf ve ilmihâl konularını ihtiva eden Farsça bir eserdir. Nüshasına ulaşılammıştır. Müellif amel-imân meselelerini anlatırken konuyla ilgili tafsilatı bu eserinde verdiğini söylemiştir.¹¹¹

Zikredilen bu iki eser dışında imânın taksimi konusunda, herhangi bir eser ismi zikredilmeksizin İmâm-ı Mâtürîdî'ye (ö. 333/944) atfı yapılmıştır.¹¹²

4.5. Diğer Kitaplar

Eserde ismi zikredilen ve ikisi Musannifek'e ait olan diğer kitaplar ise şunlardır:

4.5.1. el-Muğrib fî Tertîbi'l-Mu'rib

Müellifi, Ebü'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdiseyyid b. Alî el-Mutarriżî el-Hârizmî'dir (ö. 610/1213).¹¹³ Kunût duasında geçen bir lafızla ilgili rivâyet aktarılırken, **Muğrib** isimli lügat kitabına atfı yapılmıştır.¹¹⁴

4.5.2. Şerhu Kasîdeti'l-Bürde

Müellifi, Şeyh Ali b. Mecdiddîn Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî'dir (Musannifek). Muhammed b. Said el-Bûsîrî'nin (ö. 695/1296) **Kaside-i Bürde**'sine¹¹⁵ Musannifek tarafından yazılan şerhdir.¹¹⁶ İnsanın vatan-ı aslîsi ile ilgili Musannifek bu eserine atıfta bulunmuştur.¹¹⁷

4.5.3. Tuhfetü's-Selâtin

Müellifi, Şeyh Ali b. Mecdiddîn Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî'dir (Musannifek). Kâtip Çelebi'nin (ö. 1067/1657) verdiği bilgiye göre, 20 babtan oluşan, ahlâka dâir öğütler ve nasihatlar içeren bu Farsça eser, Şahrüh'un oğlu Uluğ Bey (ö. 853/1449) için yazılmıştır.¹¹⁸ İnsanın vatan-ı aslîsi ile ilgili Musannifek bu eserine atıfta bulunmuştur.¹¹⁹ Ayrıca Cüneyd-i

110 Musannifek, *Tuhfetü'l-vüzerâ* (Topkapı Sarayı Emanet Hazinesi, 1342), 105b.

111 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 157a; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 24.

112 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 159a; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 26.

113 M. Sadi Çöğenli, "Mutarrizî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/375-377.

114 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 207b; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 122.

115 Mahmud Kaya, "Bûsîrî, Muhammed b. Saîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/468-470.

116 2012 yılında İstanbul'da şerh ile alakalı yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Bk. Abdullah Bedeva, *Alauddin Ali b. Muhammed el-Bistâmî Musannifek'in Kaside-i Bürde Şerhi'nin Tahkiki* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012).

117 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 181b; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 76.

118 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn* (İstanbul: Maarif Matbaası, 1360/1941), 1/367.

119 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyin Çelebi, 136/4), 181b; Musannifek, *Îmân Hakikatleri*, 76.

Bağdâdî ile ilgili Musannifek daha önce **Tuhfetü's-Selâtin**'de zikrettiği bir rivâyeti aktarmıştır.¹²⁰

Zikredilen bu kaynakların dışında İbn Mesud, Huzeyfe, İmâm-ı Malik, Süfyân-ı Sevrî, Evzaî, Nehaî, Hasan-ı Basrî, Ata, Tâvûs, Mücâhid, İbn Mübarek, Süfyan b. Uyeyne gibi ashab ve tabiinden zatların görüşleri zikredilmiştir.¹²¹

Sonuç

Fahredden Râzî'nin torunlarından “*Musannifek*” lakabıyla meşhur Şeyh Alî b. Mecdiddîn Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, 841/1437 senesinin başlarında Herat'ta, bir dervişin ricası üzerine herkesin istifade edebileceği *Hakâiku'l-îmân li-ehli'l-yakîn ve'l-irfân* adlı eserini kaleme almıştır.

Eserin ismini *Tuhfetü'l-vüzera* adlı eserinde “*Hadâiku'l-îmân*” şeklinde kaydeden müellif, eserin ismiyle ilgili bir tasarrufta bulunmuş olabileceği gibi eserin adını yanlıta kaydetmiş de olabilir. Aynı eserde kitabını yazdığı tarihi 839/1435 olarak kaydeden müellif, tarihi karıştırmış olabileceği gibi eseri ikinci defa istinsah etmiş de olabilir.

Muhtemelen yaşadığı bölgedeki halkın ihtiyaçlarını dikkate alan müellif; İslâm'ın beş temel esasını (kelime-i şehâdet, namaz, zekât, oruç ve hac konularını); kelâmî, fikhî, felsefî ve irfanî açılardan ele almıştır. İman ve İslâm ile alakalı konuların çok katmanlı yapısını herkesin anlayacağı bir dille anlatmıştır. Öneme binaen abdest, gusül ve namaz gibi ilmihal konularını geniş bir şekilde işlemiştir.

Müellif, beş babda kaleme aldığı eserinin *birinci babında*, imân, imân edilen şeyler ve ona taalluk eden meseleleri; *ikinci babında*, Müslümanlık binasının beş şey olması (kelime-i şahadet, namaz, zekât, hac, oruç) ve bunun hikmetlerini; *üçüncü babında*, büyük tahâret denilen guslün farzlarını; *dördüncü babında*, küçük tahâret denilen abdestin farzlarını; *beşinci babında* da namazın farz ve vâciplerini konu etmiştir. Ayrıca bu bablarda bulunan fasıl, bahs, nev ve kısım gibi alt başlıklarla geniş açıklamalarda bulunmuştur.

Namazın hakikati ve namazdaki her bir hareketin neye işaret ettiğine dair meselelerin anlatıldığı ikinci babın üçüncü kısmında felsefî ve tasavvufî bakış açısı dikkat çekmektedir. Ayrıca beşinci babda namazın farz ve vacipleri geniş bir şekilde anlatılmıştır. Yine ikinci babın dördüncü faslında İslâm'ın üçüncü rüknü olan malın zekâtı konusu tafsilatlı bir şekilde anlatılmıştır. Beşinci fasılda İslâm'ın dördüncü rüknü olan Kâbe ziyaretine ve altıncı fasılda da İslâm beşinci rüknü olan Ramazan orucuna özet bir şekilde yer verilmiştir. Müellif, oruçla ilgili konuların çok olduğunu ve fıkıh kitaplarında bunların zikredildiğini bundan dolayı sadece orucun sırlarını zikretmekle yetindiğini söylemiştir. Öte yandan zekât bahislerinin inceliklerin de çok olduğunu ancak ihtisar gereği kısa bir şekilde zekâtın tür ve kısımlarını açıklamayı düşündüğünü söyleyen müellif, zekâta taalluk eden malları uzun uzun tadat etmiştir. İman, zekât, namaz, abdest ve gusül meselelerinin tafsilatlı bir şekilde anlatıldığı eserde Hac ve

120 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 176b; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 64.

121 Musannifek, *Hakâiku'l-îmân* (Hüseyn Çelebi, 136/4), 155b-156a; Musannifek, *İmân Hakikatleri*, 20.

Ramazan orucu konusunda özet bilgilerle yetinilmesi, hac ve orucun ahkâm ve esrarına geniş bir yer ayrılmaması kitapla ilgili önemli bir eksikliklerdir.

Pek çok tefsir, hadis, kelâm, fıkıh ve ahlâk kitabına atıf yapılan eserde, bazen atıf yapılan eserin ismi zikredilmiş, müellifi zikredilmemiş; bazen de müellif zikredilmiş, eser zikredilmemiştir. Müellifi zikretmeden eser isminin zikredilmesi ilgili kaynaklara ulaşılmasını zorlaştırmıştır. Eserde Râbia-i Adeviyye, Cüneyd-i Bağdâdî ve Bâyezid-i Bistâmî gibi tasavvuf büyüklerinden hikâyeler; isim zikredilmeksizin Mevlâna, Irâkî, Nîsâbü'rî'den şiirler aktarılmıştır. Müellifin, kaynak zikretmeden şiirler kullanması bu şiirlerin kime ait olduğunu tesbit noktasında önemli bir sorun olmuştur. Öte yandan kaynağını tesbit edemediğimiz bazı şiirler, şâirlik yönü de olan Musannifek'e ait olabilir. Ayrıca müellif ya da müstensihden kaynaklı bazı karışıklıklar da dikkat çekmektedir. Bu eser bağlamında Musannifek'in kaynak kullanma konusunda çok da titiz davrandığını söyleyemeyiz.

Eserde; *Garîbeyn*, *Şerhü's-Sünne*, *Fâik*, *Şerh Sahîh-i Müslim* adlı dört hadis kaynağına; *Kenzü'l-Vüsûl*, *Mebûsât*, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, *Hulâsatü'l-Fetâvâ*, *Nâfi'*, *Fetâvâ-yı Kâdîhân*, *Hidâye*, *Tecnîs*, *Muhît*, *el-Fetâvâ'z-Zahîriyye*, *Fusûlü'l-İhkâm*, *Vikâye*, *Kâfi*, *Musaffâ*, *Kenz*, *Nihâye*, *Keşf-i Pezdevî*, *Kifâye*, *Îzâh*, *Şerhu'l-Hidâye*, *Şerhu't-Tahâvî* ismiyle yirmi bir fıkıh eserine; *Şerhu Esmâillah*, *Muğrib*, *Envâru'l-Ahdâk*, *Şerhu Kasîdeti'l-Bürde*, *Tuhfetü's-Selâtin* gibi kelâm, lugat, âdâb ve ahlâk konularını ihtiva eden eserlere atıf yapılmıştır. Müellifin, kullandığı kaynaklardan hareketle fikhî ve tasavvufî konulardaki müktesebatının geniş olduğunu söyleyebiliriz.

Bu eser bağlamında müellifin, fikhî konularda kullandığı kaynakların neredeyse tamamına yakınının Hanefî usûl ve fûru kitabı olmasından ve İmâm-ı Âzam'ın görüşlerine öncelik vermesinden hareketle Hanefî mezhebine mensup olduğunu söyleyebiliriz. Hem Hanefî hem de Şafîî fikhî konusunda icâzetli olan müellif, Horasan coğrafyasındaki Şafîî nüfusu dikkate almış, sosyolojik neden ve ihtiyaçlardan hareketle İmâm-ı Şafîî'nin görüşlerini zikretmiş ve kendisini rahmetle anmıştır.

İmânın artabileceği gibi eksilebileceğini de söyleyen Musannifek, imânın artmasının nedenini ibadet ve taatlar olarak açıklar. "*Amel imânın erkânıdır*" diyen Ehl-i hadis ile "*amel imânın erkânından değildir*" diyen fakihlerin tartışmasını lafzî bir tartışma olarak niteleyen Musannifek, bu iki grubun ve genel olarak ehl-i sünnetin, bir kimse kalp ile tasdik ve dil ile ikrar etse fakat kendisinden herhangi bir amel sadır olmasa bile onun mümin ve müslim olduğu, neticede de ehl-i necattan sayıldığı konusunda ittifak ettiğini söyler. Amelin rukün olduğunu kastedenlerin, imânın kemal aşamasının ruknünü kastedmiş olabileceğini söyleyerek uzlaştırıcı bir tavır sergiler. Ayrıca *kulun fîli olmak bakımından kalp ile tasdik, dil ile ikrar olan imân mahlûktur; ancak imândan Allah'ın sıfatı olan tevfiik kastedilirse, bu mahlûk değildir*, diyerek tartışılan konularla ilgili farklı görüş ve bakış açılarının olduğunu gösterir.

Keşf-i Pezdevî'de yer alan "*Abdestte İmâm-ı Şafîî'ye göre baştan üç tüy yıkamakla farz yerine geldiği için ayrıca meshetmeye de ihtiyaç yoktur, çünkü yüzü yıkamakla baştan üç tüy*

zaten ıslanmış olur” şeklindeki itiraza “*bu mezhepte abdestte tertibe riâyet farz olduğu için ayrıca mesh etmek gerekir*” şeklinde cevap verildiğini söyleyen Musannifek, *Keşf-i Pezdevî*’de yer alan bu itirazın doğru olmadığını altını çizerek muhakkık ve müdekkik bir duruş sergiler.

Müellif, fukahanın görüşlerinin yanında tarikat şeyhlerinin de ifade ve görüşlerinden istifade etmiştir. Özellikle İslâm’ın temel esaslarının sır ve hikmetlerinden bahsederken tarikat erbabının görüşlerine başvurmuştur. Mezkûr zevattan bahsederken, “meşâyih-i tarikat”, “erbâb-ı tarikat”, “ashab-ı hakikat” ifadelerini kullanan müellifin, onları sürekli dua ile anması tasavvuf büyüklerine karşı hürmetkâr bir tavra sahip olduğunu göstermektedir.

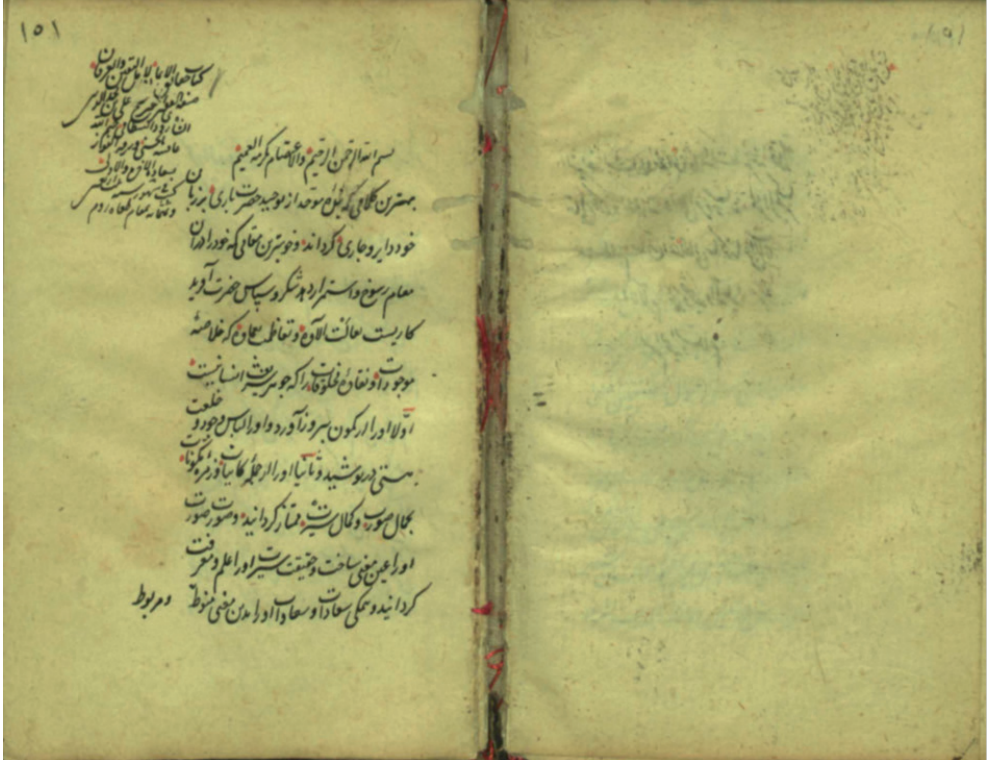
Musannifek’in nüshasının içinde bulunduğu mecmuanın Bursa İnebey Kütüphanesi, Hüseyin Çelebi koleksiyonuna nasıl ulaştığını bilemiyoruz. Mecmuanın boyutları bir cep kitabı izlenimi vermesi dolayısıyla ayrıca dikkat çekicidir. Muhtemelen talebelerin kolay taşınması ve her yerde okuması için tasarlanmıştır.

Bilgisayar ve katalog kayıtlarında, ayrıca Mayıs 2021’de yayımlanan *Yakîn ve İrfân Ehli İçin İmân Hakikatleri* adlı tahkik ve tercüme çalışmamızda, Bursa İnebey Kütüphanesi Hüseyin Çelebi nr. 136’da bulunan mecmuanın girişindeki Zeydânî’ye ait *Mesâbih* şerhinin Mahmud b. Muhammed tarafından Muharrem 894 (Aralık/1488) tarihinde istinsah edildiğine; ayrıca mecmuadaki diğer eserlerinde aynı müstensih tarafından istinsah edilmiş olabileceğine dair verilen bilgi doğru değildir. Zira Bursa İnebey Kütüphanesindeki nüsha, Musannifek’in temellükü ve vakfı olan şu an Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih nr. 5360’da bulunan mecmuadan istinsah edilmiştir. Fatih nr. 5360’daki mecmuanın girişinde bulunan Zeydânî’nin *Mesâbih* şerhi Musannifek tarafından okunmuş ve notlandırılmıştır. 875 tarihinde vefat eden Musannifek’in 894 Muharrem’inde istinsah edilmiş bir nüshayı okuması mümkün değildir. Dolayısıyla nüshanın sonundaki temmet kaydındaki tarihin 874 Muharrem şeklinde okunması daha isabetlidir. Bursa İnebey Kütüphanesindeki nüshanın nerede, ne zaman ve kim tarafından istinsah edildiği ise belli değildir.

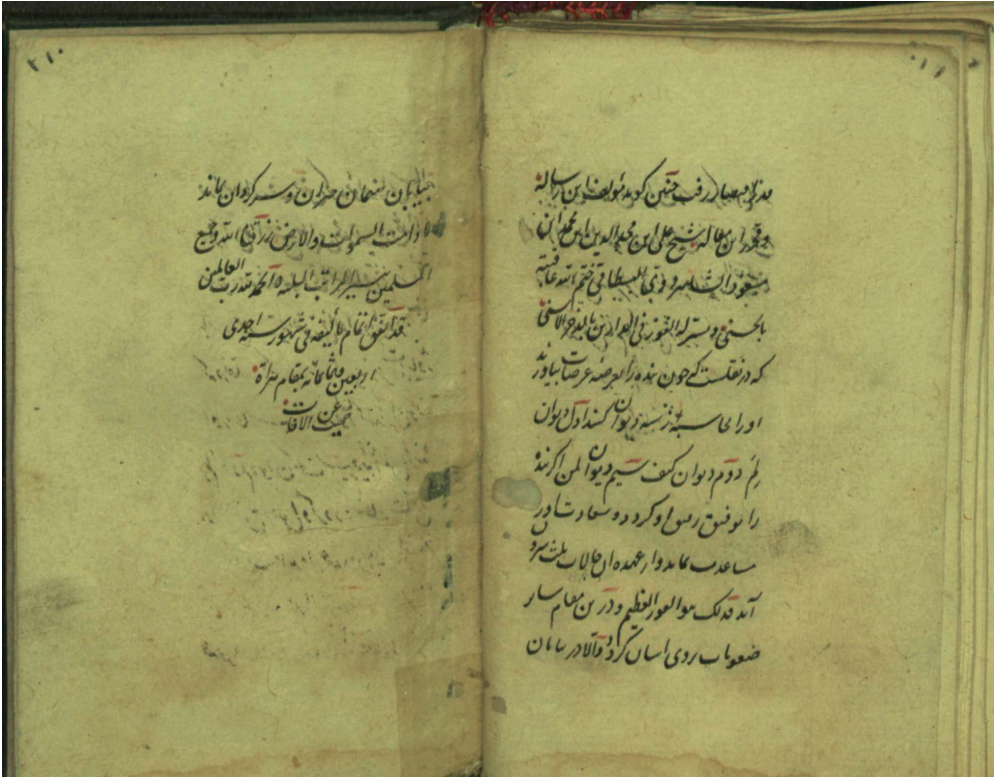
Son olarak, eserin müellif nüshalarına henüz ulaşamamıştır. Araştırmacılar ve uzmanlar tarafından mezkûr nüshaların bulunup ortaya çıkarılmasını umuyoruz.

Ek.

Nüshada Eserin İlk ve Son Sayfası

Bursa İnebey Kütüphanesi, Hüseyin Çelebi nr. 136, vr. 151a.

Bursa İnebey Kütüphanesi, Hüseyin Çelebi nr. 136, vr. 210a.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Alsheikh, Mohammed. *Musannifek'in (v. 875/1470) Şerhül-Hidâye Adlı Eserinin Kitâbu'î-Tahâre ve Kitâbu'l-Hukuk ve Kitâbu'l-İstihkâk Adlı Bölümlerinin Tahkiki ve Değerlendirilmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Aşıkpaşazâde, Ahmed. *Tevârih-i Âl-i Osman'dan Aşıkpaşazâde Tarihi*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332.
- Atar, Fahrettin. "Abdülazîz el-Buhârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/186-187. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Başaran, Selman. "el-Fâik fî Garibi'l-Hadîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/102. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Bâb-ı Defterî Haremeyn Muhasebesi Sultan Fatih Evkâfi Kalemî Defterleri (Bâb-ı Defterî Haremeyn)*, no. 21941-B.
- Bedeve, Abdullah. *Alauddin Ali b. Muhammed el-Bistâmî Musannifek'in Kaside-i Bürde Şerhi'nin Tahkiki*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Bedir, Murteza. "Nesefî, Ebû'l-Bekâat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/567-568. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Bedir, Murteza. "Vikâyetü'r-rivâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/106-108. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Cenâbî, Mustafa b. Hasan b. Sinan. *Târih-i Cenâbî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 3100, 1b-439a.
- Çöğenli, M. Sadi. "Mutarrizî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/375-377. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Demirci, Muhsin. "Herevî Ahmed b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/220-221. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ebu Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünenu Ebî Dâvûd*, Tahkik: Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, Riyad: Mektebetü'l-Mearif, 1988.
- Edirnevî, Ahmed b. Muhammed el-Edirnevî. *Tabakâtü'l-müfessirîn*, thk: Süleyman b. Sâlih el-Hazzî, (Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1417/1997.
- Günay, Hacı Mehmet. "Semerkandî, Alâeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/70-471. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Güngör, Mevlüt. "Begavî, Ferrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/340-341. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Hamîdullah, Muhammed. "Serahsî, Şemsüleimme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/544-547.

- İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Hoca Sadeddin Efendi. *Tâcü 'l-Tevârih*. İstanbul: Tabhane-i Amire, 1279.
- İltaş, Davut. "Tahâvî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/385-388. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kandemir, M. Yaşar. "Nevevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/45-49. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Karaver, Ümit. *Musannifek'e Nisbet Edilen 'Avâmil-i Atik' Şerhi (Tahkik ve Tahlil)*. İstanbul: Kitâbi, 2019.
- Kâtib Çelebî, Mustafa b. Abdullah. *Keşfü 'z-zunûn an esâmi 'l-kütübi ve 'l-fünûn*. 1. Cild. İstanbul: Maarif Matbaası, 1360/1941.
- Kâtib Çelebî. *Keşfü 'z-zunûn an esâmi 'l-kütübi ve 'l-fünûn*. 2. Cild. İstanbul: Maarif Matbaası, 1362/1943.
- Kaya, Mahmud. "Bûsîrî, Muhammed b. Saîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/ 468-470. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kılıçer, M. Esat. "Buhârî, Tâhir b. Ahmed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/ 376. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kılıçer, M. Esat. "Buhârî, Zahirüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/376-377. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Koca, Ferhat. Bedir, Murteza. "Pezdevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/264-266. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Koca, Ferhat. "Mergînâni, Burhâneddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/182-183. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Mecdî, Mehmed Efendi. *Hadâiku 'ş-Şekâik Tercüme ve Zeyl-i Şekâik-i Numâniyye*. Haz. Abdülkadir Özcan, 2. Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1409/1989.
- Meçhul, *Şerhu 'l-Tahâvî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yusuf Ağa, 208, 1a-261b.
- Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddin Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî. *Hakâiku 'l-îmân li-ehli 'l-yakîn ve 'l-irfân*. Bursa: İnebey Kütüphanesi, Hüseyin Çelebi, 136/4, 151a-210a.
- Musannifek. *Hakâiku 'l-îmân li-ehli 'l-yakîn ve 'l-irfân/Yakîn ve İrfân Ehli İçin İmân Hakikatleri*. çev. Ümit Karaver-Muhammed Takî Hüseyinî. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
- Musannifek. *Kitâbu 'l-hudûd ve 'l-ahkâm*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 668, 1a-48a.
- Musannifek. *Kitâbü 'ş-şifâ fi tefsîri kelâmillâhi 'l-münzel mine s-sema*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, 51, 1b-51b.
- Musannifek. *Şerh der bazi âyeti 'l-Mesnevî*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nafız Paşa, 604, 1b-117a.
- Musannifek. *Şerhu evâli 'l-Mesnevî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2706, 1b-116b.
- Musannifek. *Şerhu 'l-Hidâye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1966, 1b-97a.
- Musannifek. *Şerhu 'l-Vikâye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, 1877, 1b-381b.
- Musannifek. *Şerhu 'l-Vikâye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 427, 1b-740a.
- Musannifek. *Tuhfetü 'l-vüzerâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2855, 1b-142b.
- Musannifek. *Tuhfetü 'l-vüzerâ/Tuhfe-i Mahmûdî*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, 1342, 1b-121a.
- Necmüddîn Dâye, Ebu Bekr Abdullah Muhammed er-Râzî. *Bahru 'l-Hakâik fi tefsîri s-sebu 'l-mesânî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ragıp Paşa, 95, 1b-317b.

- Özel, Ahmet. "Kâdihân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/121-123. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Özel, Ahmet. "Semerkandî Muhammed b. Yusuf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/479-480. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Özkan, Halit. "Tibî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/125-127. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Pezdevî, Fahrulislâm Ali b. Muhammed b. Hüseyin el-Hanefî el-Pezdevî. *Kenzü'l-vüsûl ila marifeti'l-usûl*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, 1234, 1b-329a.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer. *Levâmiu'l-beyyînât şerhi esmaillahi teâla ve's-sîfât*. Kahire: el-Matbaatü'ş-Şerefiyye, 1323.
- Tâcü'ş-Şerîa es-Sânî Ubeydullah b. Mes'ud el-Mahbûbî. *el-Kifâye fi Şerhi'l-Hidâye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, 1971, 1b-380b.
- Taşköprizâde, Ebü'l-Hayr İsmâuddîn Ahmed Efendi. *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi 'ulemâi'd-devleti'l-'Osmâniyye*. thk: Ahmed Subhi Furat. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1405/1985.
- Uzunpostalcı, Mustafa. "Burhâneddin el-Buhârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/435-437. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Yahya el-Koçhisârî. *el-İzâh fi şerhi kenzi'd-dekâik*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 1613, 1b-390b.
- Yaran, Rahmi. "Siğnâkî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/164-166. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Fahreddin Râzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/89-95. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Zahîruddîn el-Buhârî, Muhammed b. Ahmed b. Ömer. *el-Fetâva'z-Zahîriyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa, 319, 1b-403a.
- Zeydânî, Mazharuddîn Hüseyin b. Mahmud ez-Zeydânî. *el-Mefâtih fi Halli'l-Mesâbih*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, 5360, 1b-176b.
- http://www.inebey.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=3